

СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛЬНОЇ СУГЕСТІЇ НА ОСНОВІ КОРЕЛЯЦІЇ САКРАЛЬНИХ ТЕКСТІВ З ЕМОЦІЄЮ ГНІВУ

Анотація.

У статті аналізуються механізми вербальної сугестії в українських молитвах, в яких наявна емотивна кореляція з гнівом. Значну увагу приділено засобам вербалізації даного емоційного модусу та їх взаємодії з різними рівнями текстової організації; прокоментовані модифікаційні процеси на основі негативно та позитивно конотативних сем.

Ключові слова: вербальна сугестія, емотивна кореляція, молитва, вербалізація, гнів.

Аннотация.

В статье анализируются механизмы вербальной суггестии в украинских молитвах, в которых используется эмотивная корреляция с гневом. Существенное внимание уделено средствам вербализации данного эмоционального модуса и их взаимодействию с разными уровнями организации текста; прокомментированы модификационные процессы на основе негативно и позитивно коннотативных схем.

Ключевые слова: вербальная суггестия, эмотивная корреляция, молитва, вербализация, гнев.

Summary.

The article is devoted to the verbal suggestion, which correlates with feeling of guilt in the prayers servicing in Ukrainian. Considerable attention is concentrated on the means of verbalization of this emotional modus and co-operating turn out with the different levels of text organization; modification process based on negative and positive connotative sems is commented.

Keywords: verbal suggestion, emotive correlation, prayer, verbalization, guilt.

На важливість кореляції з емоцією зазвичай вказується дослідниками різноманітних аспектів вербального впливу. В контексті дослідження су-

гестії дана проблематика вивчалась у психотерапевтичних текстах [В.Бехтерев, М.Лінецький, Е.Костандов, І.Смирнов, Р.Ільюченко та ін.], дидактичних [Г.Лозанов, С.Пальчевський, І.Рум'янцева, В.Цикін, Є.Наумкіна та ін.], рекламних [І.Черепанова, Н.Слухай, Т.Смирнова, М.Тягунова, О.Феофанов, З.Ротар, М.Фурдуй та ін.], медійних [М.Желтухіна, Л.Компанцева, О.Чадюк, Л.Шпанер] тощо. У конфесійних текстах, які з позицій мовознавчої науки почали досліджуватись порівняно недавно [А.Журавльов, І.Черепанова, І.Бугасєва, Л.Прокоф'єва, Н.Мечковська, В.Карасик, Т.Вільчинська та ін.], це питання піднімалось фрагментарно. Водночас існує величезна кількість джерел про осмислення ролі та місця емоцій у світоглядних конфесійних системах. Певні аспекти мовного впливу через емоцію у свій час вивчались богословами [Ф.Прокопович, І.Огієнко, Д.Болгарський, В.Медушевський та ін.]. На україномовному матеріалі сугестивні механізми вербалізації емотивної кореляції майже не досліджувались [Лінгвістичне програмування 2010, 1:161-72]. Це зумовлює актуальність даної студії.

Метою даної статті є аналіз специфіки вербальної сугестії на основі кореляції з гнівом в українських молитовних текстах. Для досягнення мети необхідно вирішити наступні **завдання**: виявити й проаналізувати засоби вербалізації емотивної кореляції з гнівом; з'ясувати їх роль та специфіку у процесах впливу на особистість.

Згідно з теорією диференційних емоцій [Изард 1999: 201], жодну з емоцій не можна вважати цілковито позитивною чи цілковито негативною, доброю чи поганою, корисною чи шкідливою. Це справедливо й стосовно гніву, що зазвичай асоціюється з негативом. У рамках сучасних підходів до аналізу емоцій гнів визначається як емоція гаряча, пов'язана з великою кількістю енергії. Її позитивні аспекти полягають у тому, що вона дає людині силу й упевненість у собі, мобілізує її до дій. Проте починає діяти людина під впливом інших емоцій, не гніву. Водночас усі емоції відкриті до трансформаційної взаємодії. Так, гнів часто задіяний у тріаді *гнів – відрaza – презирство*. Презирство, як результат ланцюга перетворень, цілком відмінне від гніву. Це, навпаки, емоція холодна, що призводить до деперсоналізації об'єкта гніву, позбавлення його ознак упізнаваності. Власне, у фокусі цієї емоції об'єкт починає сприйматись як щось недосконале, позбавлене права на існування. Тому презирство і ви-

ступає мотивом до його знищення, практично, мотивом до найтяжчих злочинів. Презирство – необхідний елемент будь-яких агресивних упережень, й, зокрема, на релігійному ґрунті, тому воно нерідко задіяне у сектантських технологіях впливу. Натомість гнів виступає активатором цієї холодної емоції.

З іншого боку, гнів може мати кореляцію з сумом, що якраз дає поштовх до конструктивної діяльності, спрямованої на виправлення недосконалого світу [Изард 1999: 239]. У свою чергу, когнітивна регуляція суму – це активація діяльності та уваги до аспектів, котрі дають радість. Вони нерідко спрямовані на самовіддачу. Отже, через посередництво суму гнів можна трансформувати у цілком бажану емоцію радості. Подібні кореляції виявляють трансформаційний потенціал гніву, що, як показали приклади, може мати не тільки різні, але й цілком протилежні вектори вияву.

Гнів часто згадується у сакральних текстах. Цю емоцію переживають як люди, так і Бог. У богословських джерелах підкреслюється, що гнів Бога відрізняється від гніву звичайної людини тим, що він завжди праведний. Бог може гніватись і навіть насилати прокляття. У Старому Завіті мовиться про гнів Божий, переважно спрямований на обраний ним народ за його неправильні вчинки. Вказується на його непередбачуваність.

Однією з вербальних форм експресії гніву виступає прокляття. Відповідні за семантикою біблійні слова-синоніми єврейською та грецькою мовами наявні в сакральних текстах [Новый, 2,656]. Їх вимовляють як люди, так і Бог. «Іудеї сприймали слово не як звук, що злітає з вуст, а як дещо активно діє. Тому усне П. вважалось чимось, що активно шкодить. За словом стояла душа, що його породила. Тому слова, що за ними немає жодної духовної сили, – “порожні слова” (4 Цар.18:20), але коли душа могутня, слово також наділене могутністю (Екл.8:4; 1 Пар. 21:4)» [Новый, 2,657]. Про гнів згадується й у Новому Завіті: «*І увійшов Ісус у храм Божий і вигнав усіх, що продавали й купували в храмі, і поперевертав столи мінйіл і лави тих, що продавали голубів*» (Мф. 21:12). Загалом авторами Нового Завіту й у святоотцівській літературі ця емоція в житті християнина не ігнорується. На думку дослідників цього питання, «Слово Божої милости і слово Божого гніву – це те саме слово: слово, що обіцяє життя, непокірним несе тільки смерть та осуд, як і П.» [Новый,

2,657]. У Книзі пророка Захарії (Зах.5:1 – 5) прокляття – це *сувій*. Він летить над землею, знаходить грішників і карає їх. Уникнути його неможна. Таке метафоричне втілення прокляття може тлумачитись у синергетичних категоріях і через контекст з емотивною кореляцією: якщо гнів залишає простір для виправлення ситуації, дає на це енергію, то прокляття – ні. Жахлива невідворотність покарання асоціюється з цілковитою відсутністю почуттів, емоційною скам'янілістю. Отже, присутньо емоційна реакція будь-якої модальності, навіть гнів Божий, утримує в собі певний енергійний потенціал, що може бути використаним на добре чи на зле. В таку образність закладена ідея вибору, але обмеженого в часі. Бог – довготерпеливий, проте тільки до моменту Божого суду, що так само буде безпристрасний, холоднокровний. Тому асоціатом до образу прокляття виступає Страшний суд. Така кореляція наділяє образ сувою потужною символічністю, й при входженні у мовну картину світу православного християнина він активує всі асоціати страху.

Водночас стосовно переживання гніву пересічною людиною зазначається, що гнів є гріховним за природою, тому його слід уникати, протиставляючи йому смиренність і покірливість. У такому контексті ця емоційна реакція представлена й у молитвах, які мають завжди читатись без гніву, адже гнів не сприяє праведному життю: *«Щоб Господь Бог почув голос моління нашого, Господу помоліться! Щоб визволитися йому і нам від усякої журби, гніву та нужди, Господу помоліться!»* [Евхологійон 1954,1:31]. Конструктивні аспекти гніву в православній традиції розкриваються через наступні позиції: *«Гнів є корисним для того, щоб пробуджувати нас від сонливості, щоб збадьорювати душу, щоб сповнювати нас обуренням за ображених»*; *«аби ревно протівитись гріху»* тощо [Шеховцова 2005:72-73]. Але в цілому людина, *«заглиблена у тугу (про свої гріхи), – вважав Іоанн. Золотоустий, – не здатна ані роздратовуватись, ані гніватись. Де туга, там гнів не можливий; де печаль, там немає місця для злоби; де зажуреність духу, там не може бути обурення. Душа, розкряяна тугою, не має і часу для роздратування»* [Шеховцова 2005:73]. Як засвідчує наведена цитата, отці церкви вміли використовувати динамічну здатність гніву конструктивно взаємодіяти з сумом і трансформувати гнівну модальність у більш позитивну, про що вже йшлося вище. Тому в молитвах на відпуст тяжких гріхів (насамперед убивства) чи крайніх форм по-

рушення заповідей, справедливою реакцією на які є гнів Бога, активується сум як більш стримана, проте цілком доречна реакція на певний гріховний вчинок. Вербалізація модусу суму здійснюється за рахунок акцентації людської слабкості та гріховності, що супроводжуються постійним переживанням страху. Про що б не йшлося (злочин, хвороба, перелюб тощо), «людське» завжди утримує конотацію з негативом. Натомість Бог позиціонується хоч і здатним до гніву, проте милостивим і терплячим, а умовне поле божественності має обов'язкову конотацію з позитивом, що створюється накопиченням семантично привабливих слів. Приміром, у молитвах за жінок, які пройшли через самоаборт і хворіють після нього, до Бога звертаються із проханням: *І підведи її з ложа, на якому лежить, бо ми в гріхах та в беззаконнях народилися, й усі нечисті перед Тобою, Господи. І зо страхом взиваємо й кажемо: Споглянь із Небес, і побач неміч нас, осуджених, і прости цій рабі Своїй (ім'я), у гріхах суцїй, яка вільно чи невільно впала в убивство, й зачате в нїй скинула. І всіх, що тут, і доторкались її, з великої Своєї милости, як Добрий і Чоловіколюбний Бог, помилуй і прости* [Евхологїон 1954,1:18]. Прикметно, що у тексті молитви присутній натяк на потенційну кореляцію гніву з відразою та презирством: *І всіх, що тут, і доторкались її... помилуй і прости*. Вище вже йшлося про те, що така тріада вкрай загострює негативізм гніву і є дуже небажаною. Вона якраз і веде до жорстоких форм агресії. Проте в тексті молитви вона ледь окреслена, захована в контекст.

Останнє і передостаннє речення даної молитви мають формальні ознаки каузальності (*Бо Ти...*). Натомість функціонально вони вказують не на причину, а містять твердження. У реченні: *Бо Ти один маєш владу прощати гріхи й беззаконня, молитвами Пречистої Своєї Матері і всіх Святих* констатується верховенство Бога над людиною (ключовим є слово *один*), а в останньому реченні: *Бо Тобі подобає вся слава...звучить хвала Богу за реалізацію цього права прощати*. Традиційна для молитовного тексту кінцівка має емотивну кореляцію з радістю. Отже, присутньо в даній молитві було вербалізовано емотивну кореляцію з тріадою *гнів – сум – радість*.

Латентно корелюють з емоцією гніву насамперед тексти, що презентуються як заборонні. Для прикладу візьмемо молитви, що читаються у чині св. Таїнства Хрещення й миропомазання [Евхологїон 1954,1:19-28].

Зважаючи на властиву релігійному вербальному дискурсу в цілому атональність, гнів у них вербалізується імпліцитно, експліцитно вербалізується насамперед страх перед Божим гнівом і силою.

Сила Бога оприявнюється не через реалістичні деталі, а через метафоричні й масштабні сцени підкорення стихій, потужних процесів, могутніх істот тощо. У молитовних текстах силу Бога нерідко показано через емоційну реакцію інших актантів: *«Він на Дереві супротивні сили переміг, коли сонце померкло, і земля затряслася, і гроби повідкривалися, і тіла Святих повставали. Він смертю смерть зруйнував і знищив того, хто має владу смерти, цебто тебе, диявола»; «Побійся Бога, що сидить на Херувимах і зорить на безодні»; «Хто ходить на крилах вітру, що чинить вітри Своїми вісниками, а огонь палаючий слугами Своїми»* тощо. Сила Бога есплікується різноманітними текстовими засобами, проте найчастіше метафорично.

Формою реагування на цю силу є страх. Серед численних форм переживання емоції страху актуалізуються найбільш «біологічні». Приміром, такою формою є тремтіння: *«перед Ним тремтять Анголи, Арханголи, Престоли, Господства, Влади, Начальства, Уряди, Сили, многооки Херувими і шестикрилі Серафими, і перед Ним тремтять Небеса і земля, море, і все, що в них»*. Іншою природною реакцією на страх є бажання дистанціюватись. У заборонних молитвах, що читаються в чині св. Таїнства Хрещення й миропомазання [Евхологійон 1954, 1:19-28], де священник звертається до диявола, демонструються холоднокровна сила й вербальний натиск: *«Побійся, вийди й відступися від створіння оцього, і щоб ти не вертався, ані притаївся в ньому, ані стрічав його, ані діяв ні вночі, ні вдень чи в яку пору, чи опівдні, але відійди у свій тартар аж до приготованого великого Дня Судного»* [Евхологійон 1954, 1: 21].

Природне бажання бігти якнайдалі від об'єкта страху чи сховатись від нього підтримується особливою предикативністю. Група предикатів об'єднана навколо семи «йди геть!» – *«вийди, відступися, не вертався, ані притаївся, ані стрічав, ані діяв, відійди»*. Сугестивність таких форм емотивної вербалізації полягає у добре досліджених на гіпнотичних текстах ефектах, коли бажаний стан реципієнта формується вербальними стимулами сугестора. Низку семантичних асоціатів дистанціювання підсилюють універсальні квантифікатори, вербалізовані повторюваними запереч-

ними частками (*не, ані, ні*) у поєднанні з асоціатами часу, об'єднаними навколо семи «ніколи»: *ні вночі, ні вдень чи в яку пору, чи опівдні*, що увиразнюють дистанціювання. Чітку емоційну кореляцію має повторювана в різних частинах тексту наказова форма «*побійся*». Ключовим є значення «забороняти» (*забороняє, забороняю, будь заборонений, бо забороняю тощо*). Заборона передається священиком від імені Бога: «*Заборони нечистим духам, і вижени їх, і очисти діла рук Твоїх, і, вживши суворої сили Своєї, скоро скруши сатану під ноги його*» [Евхологіон 1954,1:24]. Ключові предикативні смисли, схематично представлені у послідовності: *Забороняє... Господь – Забороняю тобі – Побійся Бога – Вийди й відступися*, – утверджуються через початкову позицію в кожному новому абзаці й композиційно утворюють інтертекст. Заборонна модальність, укрупнена мовними асоціатами різної морфологічної приналежності, імпліцитно вербалізує страх. В арсеналі вербалізаторів сили наявні й залякування як реакція на порушення заборони.

Залякування можуть вербалізуватись через алузію до біблійного тексту: «*Вийди з людини, і більше вже не входи у неї! Відступися, пізнай марну свою силу, що навіть над свинями не має влади, – згадай Того, Хто звелів тобі, на твоє прохання, увійти в гурт свиней*» [Евхологіон 1954,1:22]; нагадування про Божий суд: «*бо прийде Він, і не забариться, Суддя всієї землі, і тебе, і твою допоміжну силу приборкає в геєнні огненній, вкинувши в темряву найдалшу, де червяк невисипуций та огонь негасимий*» [Евхологіон 1954,1:23]. Як видно з останнього прикладу, у вербалізації страху задіяні семантичні стимули, що корелюють із моторошними чи відразливими реаліями й «оздоблені» атрибутивами, що вказують на найвищий вияв негативізму. Асоціатом Страшного суду є *геєнна огненна*, що виконує роль своєрідної межі, за якою вже знаходиться пекло. Його асоціатами є *темрява найдалша, червяк невисипуций, огонь негасимий*. Отже, в заборонних молитвах демонстрація сили Бога поєднується із залякуванням диявола, що в цілому вербалізує кореляцію з емоцією страху. Диявол, у свою чергу, об'єктивується через численні негативні асоціації: «*рабства ворожого*», «*усякого підступу супротивного*», «*зустрічі лукавої*», «*демона південного*», «*усякої мани лукавої*» [Евхологіон 1954, 1:24]; «*духа спокуси, духа лукавства, духа ідолослуження й усякої лихви, духа лжі й усякої нечистоти, що діють з диявольської на-*

мови» [Евхологіон 1954, 1:25] тощо. Як це властиво сакральним текстам, у багатьох випадках денотати ключових слів розмиті, занадто абстрактні й відкриті до наповнення і суб'єктивним, і маніпулятивним змістом.

Натомість результати очищення від сатани, повернення до Бога, як життєва альтернатива, представлені виключно через позитивну асоціацію: «*прийми в Царство Своє Наднебесне. Відкрий йому очі духовні, щоб світло Твоєї Євангелії зоріло в ньому! Поєднай з життям його світлого Ангола, що буде визволяти його від усякого підступу*» [Евхологіон 1954, 1:24]; «*вчини його розумною вівцею Святої отари Христа Твогого, чесним членом Церкви Твоєї, сином і наслідником Царства Твогого, щоб він, живши за Твоїми Заповідями, й охоронивши печать непорушною, і зберігши одіж незаплямованою, одержав блаженство Святих у Царстві Твоім*» [Евхологіон 1954, 1: 25]. І в цьому випадку, як засвідчують цитати, високий рівень метафоричності, символізм вербальної стимуляції потребують декодування, що створює умови для актуалізації одних цінностей і виштовхування на периферію сприйняття та усвідомлення інших.

Подібну композицію мають усі заборонні молитви. Завершуються заборонні молитви прославлянням Бога: «*Бо прославилося Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, нині і повсякчас, і на віки вічні. Амінь*», що експліцитно фіксує переможну тональність, а імпліцитно «запечатуює» заборону.

Отже, з позицій сугестивного впливу в заборонних молитвах вербалізатори Божого гніву виконують роль потужного захисного чинника, що обмежує зло і встановлює справедливість, бо це гнів того, хто «*потопив у Йордані саму смерть, і жало спокуси, і адів союз, і що світові подав спасенне Хрещення*» [Евхологіон 1960, 2: 236].

Людину Божий гнів дисциплінує та очищає. Його дія вербалізується через емотивну кореляцію з тріадою *гнів – сум – радість*, натомість для диявола – це знак непримиренності. Тому енергійний потенціал гніву включається у сполуки зі страхом й отримує відповідну вербалізацію. Через те що Божий гнів надмірний, цілковито нищівний у своєму негативізмі, принципово не піддається вербалізації, його функції перебирає на себе емоція страху, як така, що корелює з гнівом і доступна для сприйняття людиною. Зрозуміло, що чим більший гнів, тим більший страх. Страх у молитвах вербалізується численними текстовими засобами, найбільш поширеними з яких є накопичення лексичних стимулів із лякли-

вою семантикою; їх відповідна атрибуція з доведенням негативізму до найвищих ступенів його вияву; актуалізація біологічних реакцій на страх; присутність численних асоціатів на основі кореляції з концептами «*griх*» і «*Страшний суд*»; предикати з наказовою, заборонною модальністю; «наступальний» синтаксис; алюзії до біблійного тексту; експресивна метафоричність зла тощо.

Сугестивний вплив такої вербалізації забезпечується: трансформаційною здатністю самих емоційних почувань; можливістю взаємодіяти з наочно-дієвими та наочно-образними різновидами мислення; переважністю каналів сприйняття інформації, що створює передумови для особливих станів свідомості; розмитою об'єктивацією текстових смислів; специфічною експресивністю; міфологізацією. Інтенсифікація певного емоційного модусу, що зазвичай має місце у колективних ритуальних дійствах, безпосередньо пов'язана з ефектами гетеросугестії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Евхологiон або Требник цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Ч.1. – Вінніпег: Видання Української Греко-Католицької Церкви в Канаді, 1954. – 340 с.
2. Евхологiон або Требник цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Ч.2. – Вінніпег: Видання Української Греко-Католицької Церкви в Канаді, 1960. – 324 с.
3. *Изард К.* Психология эмоций; [пер. с англ. А.Татлыбаева]. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 440 с.
4. Лінгвістичне програмування поведінки людини. Навчально-методичний посібник. / Укл.: проф. Н.В.Слухай. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – Ч.1. – 100 с.; Ч.2. – 85 с.
5. Новый библейский словарь: В 2 ч. – Ч.2. Библейские реалии / Пер. с англ. – СПб.: Мирт, 2001. – 1014 с.
6. *Шеховцова Л.Ф., Зенько Ю.М.* Элементы православной психологии. – СПб.: ООО Издательство «Речь», 2005. – 250 с.